

Приходько Г. І.

АКСІОЛОГІЧНІ ПАРАМЕТРИ ФРАЗЕОЛОГІЧНИХ ОДИНИЦЬ

У статті розглядається питання аксіологічного аспекту фразеологічних одиниць. Особлива увага приділяється ролі оцінкового компонента в семантичній структурі ідіом. Також підкреслюється важлива роль соціально-культурної складової фразеології в процесі концептуалізації.

Ключові слова: оцінка, фразеологічна одиниця, семантична структура, соціально-культурний.

Приходько А. И. Аксиологические параметры фразеологических единиц. – Статья.

В статье рассматривается вопрос, связанный с аксиологическим аспектом фразеологических единиц. Особое внимание уделяется роли оценочного компонента в семантической структуре идиом. Также подчеркивается важная роль социально-культурной составляющей фразеологии в процессе концептуализации.

Ключевые слова: оценка, фразеологическая единица, семантическая структура, социально-культурный.

Prihodko A. I. Axiological parameters of phraseological units. – Article.

This article deals with the question of axiological aspect of phraseological units. Special attention is paid to the role of evaluatory component in the semantic structure of idioms. The important role of socio-cultural component of phraseology in the process of conceptualization is stressed in the paper.

Key words: evaluation, phraseological unit, semantic structure, socio-cultural.

Сьогодні сучасна лінгвістична наука приділяє велику увагу сферам людського сприйняття навколишнього світу. Когнітивна лінгвістика має важливі наукові та практичні завдання, охоплює широке коло понять. Одним із важливих аспектів сприйняття людиною навколишньої дійсності є аксіологічний. Аксіологія у вузькому розумінні тісно співвідноситься з оцінкою. А оцінка у свою чергу є однією з найбільш значущих категорій у мовній діяльності людини.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Ціннісне ставлення людини, тобто ціннісний аспект взаємодії особистості та навколишньої дійсності, знаходить відображення й закріплюється в мові, у мовних структурах на рівні значень слів, словосполучень, речень, висловлювань. У процесі комунікації людина, висловлюючи свою думку чи розповідаючи про які-небудь події, не може повністю абстрагуватись від свого ставлення до висловлюваного, тому так чи інакше формулює власний погляд на подію. Зв'язок мови із життям і психологією людини проявляє себе насамперед у формуванні категорії оцінки.

Однією з форм репрезентації оцінних феноменів є фразеологічні одиниці, які характеризуються складною семантичною структурою, є мовними знаками вторинної номінації, мають здатність відображати навколишній світ, що дозволяє розглядати їх як засіб його пізнання. Отже, фразеологічний фонд мови становить значний інтерес для когнітивної науки – сфери людського життя, яка С.М. Кравцовим визначається як «наука про знання й пізнання, про результати сприйняття світу та предметно-пізнавальну діяльність людей, накопичені у вигляді осмислених і систематизованих даних» [1, с. 219].

Метою статті є дослідження оцінного аспекту фраземіки.

Фразеологізми заповнюють прогалини в лексичній системі мови, оскільки остання не може повністю забезпечити найменування освоєних людиною нових сторін навколишньої дійсності. Фразеологічні одиниці функціонують у мові також як окремі слова, оскільки в їх номінації закладено одне семантичне значення. Основною ознакою, що відрізняє фразеологізм від вільного словосполучення, є його здатність функціонувати як готова цілісна одиниця в процесі комунікації. Для всіх типів фразеологізмів характерна усталеність, семантичні ускладнення, морфологічна й синтаксична фіксованість.

Фразеологічні одиниці є найбільш складними й суперечливими мовними знаками. Це обумовлює актуальність дослідження сутності цього мовного феномена та потребує комплексного вирішення, що враховує специфіку семантичних, структурних і стилістичних властивостей фразеологізмів, а також еволюційних процесів, які відбуваються у сфері фразеології.

Загальновідомим є факт, що понятійна система, якою ми користуємось щодня, відбивається в лексичному складі мови. Вона нерозривно пов'язується з культурою носіїв мови, тому є етносемантично маркованою. Цілком природно, що зазначеною специфікою національної культури є така сфера лексичної системи, як фразеологія, складовою частиною якої є паремії: прислів'я, афоризми, приказки. Таким пареміям притаманні емоційно-оцінні відтінки, що виникають у мовленні на основі їхнього основного семантичного змісту.

Однією з головних, категоріально істотних ознак фразеологізмів є наявність особливого, експресивного, цілісного фразеологічного значення, якому властиві певні специфічні особливості, що відрізняють його від лексичного та дозволяють виділитись у самостійне поняття, яке розкриває суть фразеологічної системи. На відміну від

лексичного фразеологічне значення, як правило, пов'язується предметами чи явищами, які позначаються не прямо, а опосередковано, тобто значення більшості фразеологічних одиниць є генетично похідним.

Фразеологізми створюються не для називання нових явищ, а для конкретизації та образно-емоційної оцінки предметів, явищ, подій, які вже поійменовано в мові. Важливою особливістю оцінки є те, що в ній завжди присутній суб'єктивний фактор, який взаємодіє з об'єктивним. Суб'єкт, оцінюючи предмети чи явища, спирається на власне ставлення до об'єкта оцінки, а також на стереотипи й уявлення про об'єкт і шкалу оцінок. Якщо в лексиці можна спостерігати не лише емоційну, а й раціональну оцінку, то у фразеології оцінка майже завжди носить емоційний характер.

Більшість фразеологічних одиниць містять не лише основну, а й додаткову інформацію. Це обумовлюється тим, що дуже багато фразеологізмів утворюються в результаті вторинної номінації для більш експресивного або більш емоційного позначення понять і явищ, які вже позначені словами чи вільними словосполученнями.

Конотативна модальність фразеологічних одиниць орієнтується на образ, наприклад: *make a pig of oneself, a hog at the table, hog in armour, pigs in clover*. Значення в усіх наведених випадках – «вести себе як свиня», тобто володіти такими ж якостями («брудний», «підлий», «низький»). За шкалою оцінок такі фразеологізми входять лише в негативний діапазон. Необхідно відзначити, що серед фразеологічних одиниць, як і серед лексичних, превалюють лексеми з негативною конотацією. Наприклад: *put one's tale between one's legs* – злякатися, піджати хвіст; *hate smb. like poison* – смертельно ненавидіти кого-небудь; *get smb's goat* – розлютити кого-небудь; *agree like cats and dogs* – жити як кішка із собакою.

Експресивно-оцінне ставлення до предмета, дії, вчинку, явища може створюватись наявністю в компонентному складі фразеологізмів слів-компонентів, які поза межами фразеологічної одиниці несуть емоційно-оцінне навантаження. Найбільш виразними в цьому випадку можна вважати фразеологізми, у яких мотивуючим компонентом виступає зоонім (як у наведених прикладах).

Анімалізація відображає національну своєрідність фразеологічних одиниць. Такі фразеологізми тісно пов'язуються з побутом, історією, культурою народу, його віруваннями й уявленнями. У них більше, ніж у будь-яких інших фразеологізмах, відтворюється лінгвокраїнознавчий аспект. Негативна оцінка в подібних фразеологічних одиницях превалює, наприклад: *a snake in the grass, the biggest frog in the pond, an ass in lion's skin*.

В особливу групу фразеологізмів можна виділити ідіоми, що характеризуються переосмислен-

ням лексико-граматичного складу й наявністю цілісної номінативної функції. До них приєднуються сполучення-фразеосхеми, у яких відбувається переосмислення синтаксичної будови та визначається частина лексичного складу, а інша частина заповнюється в контексті. До таких належать мовні штампи, прислів'я, приказки, крилаті вислови. Прийоми їх використання є найрізноманітнішими: і без зміни значення, складу, форми (тобто в узуальному значенні), і з різними авторськими оновленнями (форми, семантики, складу, заміною компонентів), тобто в їх контекстуально-мовленнєвому оказіональному варіанті.

Завдяки оказіональним змінам створюється яскравий стилістичний прийом, так званий ефект нездійснених надій, оживають стерті образи, посилюється експресивність фразеологізмів, сила їх емоційного впливу, унаслідок чого відновлюється порушена рівновага.

Особливий інтерес із позиції аксіологічної цінності фразеологічних одиниць мають паремії, у яких як відмінна ознака використовується метафоричність загального сенсу. Прислів'я та приказки мають, крім прямого, буквального значення, також переносне, що стосується характеру людей, життєвих ситуацій та умов. Семіологічні паремії такого типу є елементами конотативної системи, тобто такої системи, у якій план вираження є знаковою системою та складається зі значущих двопланових одиниць, що мають свій власний план вираження й план змісту, наприклад: *that's enough to puke a buzzard (really disgusting); I could chew nails and fart tacks (extremely agitated); I am as mad as spit on a griddle (I am extremely angry)*. Аналізуючи подібні паремії, можна з упевненістю сказати, що частина слів у їхньому складі вживається в прямому значенні, а частина (найчастіше щодо реальних чи потенційних фразеологізмів) семантично переосмислюється.

Поряд із прикметниками зі значенням позитивної оцінки *good, marvelous, splendid* виникає фразеологізм *as good as gold*, у якому позитивна оцінка може розглядатись як така, що має найвищий ступінь. Для позначення чогось хорошого, корисного, цінного поряд із вільними словосполученнями *a good thing, something which is valuable* з'являється фразеологізм *quite the potato*. Фразеологізми утворюються не для називання певних нових феноменів, а для конкретизації й образно-емоційної оцінки предметів, явищ, дій, якостей, уже названих у мові.

Категорія оцінки функціонує в стійких висловах, демонструючи експресивність, образність і стилістичне розмаїття. Однак, незважаючи на інтенсивний розвиток фразеологічних досліджень, відчувається недостатня кількість робіт, присвячених усебічному розкриттю словосполучень, які становлять фразеологічну систему мови, з огляду

не лише на когнітивний, а й на лінгвокультурологічний та аксіологічний аспекти аналізованого явища.

Оцінні значення знаходять обов'язкове вираження за допомогою мовних засобів. Відомо, що оцінка може бути представлена двома видами: епістемічною та аксіологічною. У межах аксіології виділяємо оцінний і дескриптивний компоненти, а в оцінці – раціональний та емоційний. Епістемічна оцінка відображає рівень пізнання онтологічних взаємозв'язків («знати/представляти»). Аксіологія базується на визначенні значущості об'єкта, предмета, ознаки для суб'єкта та виражається на оцінній шкалі в діапазоні «добре/погано».

На лексичному рівні оцінні значення виражаються в діапазоні меліоратив/пейоратив. Оцінне ставлення мовного колективу до слова, а отже, і до поняття, що стоїть за ним, є соціально обумовленим та значною мірою емоційним за своєю природою. Реалізація цього відношення здійснюється за допомогою різнорівневих мовних одиниць. Однак найбільш частотними репрезентаторами оцінок виступають усе-таки лексичні одиниці.

Не можна обійти увагою й актуалізацію емоцій за допомогою фразеологізмів, оскільки фразеологізми роблять мовлення колоритним, підвищують його емоційне сприйняття, а також завдяки своїй образності й виразності можуть надати різноманітну інформацію в аспекті країнознавства [3, с. 160].

Розглядаючи емоційну оцінку, не варто забувати, що фразеологічні одиниці в мовленні не є ізольованими, залежать від інших компонентів, їх

значення тісно пов'язується з контекстом. Емоційний тон висловлювання передбачає вибір мовних засобів для вираження позамовного змісту, крім того, він може змінити емоційне забарвлення експресивного фразеологізму, вжитого в цьому контексті, тобто «перефарбувати» його. Тому один і той же фразеологізм може вживатись у мовленні з різними видами емоційної оцінки. Конкретне розшифрування емоції відбувається лише в тексті за допомогою інтонації в усному мовленні або широкого контексту в письмовому мовленні.

Інтерес у плані вираження оцінки становлять фразеологічні одиниці субстандартної лексики, які характеризуються експресивністю, що формується завдяки їх образній основі. Під такою лексикою розуміють сукупність семантико-стилістичних ознак мовної одиниці, що забезпечують її здатність виступати в комунікативному акті засобом суб'єктивного вираження ставлення адресанта до висловлювання. Аналіз таких фразеологізмів із позиції наявності в їхній семантичній структурі всіх елементів конотативного аспекту значення виявив той факт, що вони можуть мати різний набір конотацій.

Висновки. Подальше дослідження оцінного аспекту фраземіки має безпосередньо пов'язуватись із вивченням етносоціокультурного плану цього феномена, оскільки фразеологічні одиниці є згорнутими «національно-культурними текстами» [2, с. 292], що відображають специфіку менталітету народу та своєрідність його національної культури.

Література

1. Кравцов С.М. Фразеология и когнитивная лингвокультурология / С.М. Кравцов // Фразеология и когнитивистика : матер. I Междунар. научн. конф. (г. Белгород, 4–6 мая 2008 г.). – Белгород, 2008. – Т. 2. – С. 219–223.
2. Плотникова Л.И. Национально-культурная специфика фразеологических инноваций / Л.И. Плотникова // Фразеология и когнитивистика : матер. I Междунар. научн. конф. (г. Белгород, 4–6 мая 2008 г.). – Белгород, 2008. – Т. 2. – С. 289–293.
3. Ягер И. Лингвострановедческое комментирование культурного компонента русских фразеологизмов / И. Ягер // Лингвострановедение в преподавании русского языка как иностранного. – М., 1979. – С. 160–169.